

Nicméně i po několik nejbližších měsíců od zboření kostela se má jméno krušnohorského městečka skloňovat v Praze a ve Vídni. Z hrobského případu se stává nejvážnější důkaz náboženského útlaku v zemi, praktikovaného katolíky vůči evangelíkům. Odsud vede již jen krátká cesta k otevřené vzpouře stavovské opozice a k defenestraci místodržících. Bylo však zboření kostela v Hrobu opravdu důvodem pro tak razantní akci opozice a ve své podstatě příčinou třicetileté války? Na následujících stránkách se na tuto otázku pokusíme odpovědět, ale nejprve nás bude čekat dlouhá pouť, doslova staletími, abychom pochopili komplikovanou situaci v zemi. A poté rovněž uvidíme, že ani v případě Hrobu nešlo zrovna o jednoznačnou záležitost, klasifikovanou dříve coby porušení náboženských práv. Požadí bylo mnohem složitější.

Příběh jednoho kostela začíná...

1)

ČECHY

PŘED ROKEM 1617

Od husitských válek do nástupu Habsburků

Země Koruny české byly v rámci evropských států ojedinělým jevem - na poměrně malém teritoriu, kterému vládl jediný panovník, koexistovalo hned několik různých konfesí, tedy věrouk. Kromě katolického to bylo více ro vyznání nekatolických, která měla navzájem společné přijímání podobojí a jež budeme nazývat evangelickými. Kalíšníci se rozštěpili na konzervativní staroutraktvisty a ideály evangelia více inspirované novoutraktvisty. V zemi záhy přibylí stoupenci Jednoty bratrské a v 16. století ještě stoupenci luteránského učení, které ovládlo především německy mluvící pohraničí Českého království a německou šlechtu. V mnohem menší míře se zde v přibližně stejné době rozšířila věrouka náboženského reformátora Kalvína, k níž se přiklonilo jen zanedbatelné množství obyvatel a několik šlechticů. Kromě toho bylo v království k nalezení několik sekt (novokřtění, habrovanští) a početná židovská komunita.

Soužití to v pravdě idyllické nebylo. Od husitských válek byla dříve dominantní katolická strana spíše v defenzivě, ztrácela početně, mocenské pozice nicméně vyklidit nehodlala. Stav, který panoval až do roku 1609, nastolila prakticky basi lejská kompaktáta, jež byla pokusem českých husitů legalizovat čtyři pražské artikuly. Katolická církev radikální návrhy

v plném znění nemohla tolerovat, ale nutnost uzavřít mír vedla k nalezení kompromisu. Husitské požadavky byly na nejvyšší míru okleštěny, dá se říci, že o mnoho více než povolení přijímat podobojí z nich nezůstalo. Konzervativní kališnická strana se s tím spokojila, ne tak již táborité, představující si mnohem svobodnější vlastní církev. Po porážce v bitvě u Lipan však museli rezignovat. Na český trůn nastoupil, byť jen na velmi krátkou dobu, Zikmund Lucemburský a na pražský arcibiskupský stolec zasedl kališník Jan Rokycana, kterého ale kurie neuznala. Ostatně i jeho postavení v rámci kališnické církve bylo spíše problematické.

Rokycanova moc byla čistě formální. Ještě za Zikmundova života musel v mnoha směrech ustoupit katolickým požadavkům, načež mu velké zklamání způsobili i souvěrci, kteří si za administrátora pražského arcibiskupství vybrali umírněnějšího kališníka Křišťana z Prachatic. Rokycana nakonec musel opustit Prahu, ovšem na venkově jeho příznivci hráli dominantní roli. Rozhodujícím způsobem ztrácela pozice nejradikálnější ze stran, táborité, splývající posléze se zbývajícími kališníky. Jejich stárnoucí předáci, Václav Koranda a Mikuláš z Pelhřimova, skončili v těžkém žaláři. Rokycanovým problémem bylo i to, že neměl na arcibiskupský stolec řádné svěcení, tudíž sám nemohl udílet svěcení novým duchovním. Kališnická církev totiž respektovala apoštolskou posloupnost a na svěcení byla závislá. Skutečnost, že se tak nedělo, vedla k citelnému nedostatku řadového duchovenstva, fary na mnoha místech v Čechách nebyly obsazeny. Dokonce se reálně uvažovalo o pomoci z Cařihradu, který však byl krátce před pádem do tureckých rukou. Nově vycházející hvězda východočeského uskupení, v jehož čele zemělého Hynka Ptáčka z Pirkštejna vystřídal Jiří z Poděbrad, hodlala proti nastalému stavu podniknout rázné kroky. Chtěla u papeže dosáhnout jak potvrzení Rokycany pražským arcibiskupem, tak zajištění kompaktních ustanovení. Neuspěla ani v jednom.

Jiří z Poděbrad nicméně mezitím přichystal převzetí moci ve prospěch kališníků. Roku 1448 bez výraznějšího vojenského odporu obsadil hlavní město království a uvedl do něj Rokycanu, pro něhož vymohl alespoň všeobecné zemské uznání. O deset let později se stal východočeský magnát českým „husitským“ králem, přičemž složil přísahu, že bude usilovat o likvidaci náboženských sektářů v zemi a o unii s římskou církví. Jeho někdejší přítel a nyní již papež Eneáš Sylvius Piccolomini (Pius II.) však požadoval mnohem víc. Veškeré husitské výtoby měly být zapomenuty, basilejská kompaktáta zrušena. Čeští vyslanci v Římě opět nepochodili, papež kompaktáta odmítl roku 1462 uzнат, prohlásil je za dočasná a teď už neplatná, protože nebyla splněna údajná podmínka, s níž byla vydána, totiž unie s katolickou církví. Papežovým rozhodnutím tedy byla kompaktáta zrušena, což prakticky mělo znamenat zákaz přijímání podobojí v zemi. Piův nástupce zašel ještě dál, když Poděbrada prohlásil za kacíře zbaveného trůnu. Možností se chopil ambiciózní uherský král Matyáš Korvín, mimochodem Poděbradův švagr, jenž podnikl do Čech křížovou výpravu. Byl sice zastaven u Vilémova, ale protivníkem českých panovníků zůstal i do budoucna, jak se o tom měl dlouho přesvědčovat Poděbradův nástupce Vladislav Jagellonský. Shodou okolností zemřeli ve stejném roce (1471) Jiří z Poděbrad i Jan Rokycana. Svatováclavský trůn se již panovníka domácího původu neměl dočkat a arcibiskupský stolec osířel na dlouhých devadesát let.

Plodem let Jiřího vlády byla nová církev, která vznikla ve stejném regionu, s nímž byl český král spjat. Šlo o Jednotu bratrskou, založenou v podorlickém Kunvaldu. Ryze česká církev vycházela z učení Petra Chelčického, spatřujícího jedinou možnost spasení v příklonu ke Kristu, nikoli k papeži – její katolickou církev, reprezentovanou zkaženými duchovními, reformátor zavrhoval. Pravému křesťanu měla stačit Bible a upřímné srdce milující Boha. Chelčického názory

a následně i názory jeho stoupců v Jednotě bratrské musely v Římě vyvolat skutečné zděšení, vždyť popíraly téměř vše, na čem římská církev stála, ať již se to týkalo očištění, umožňujícího manipulaci s věřícími, odpustků, které byly podstatným zdrojem příjmů katolického kléru, mší, zobrazování svatých aj. Svým zaměřením mohlo Chelčického učení, v němž hrál velkou úlohu chiliasmus (víra v tisíciletou Boží říši), vyhovovat spíše jen nižším sociálním vrstvám, byť se k němu po jeho úpravě přiklonili i příslušníci šlechtického stavu. Nejhorlivějším Chelčického obdivovatelem i skutečným žákem se stal zchudlý zeman, který do dějin vstoupil jako bratr Rehoř. Se svými spolupracovníky dospěl k přesvědčení o nutnosti opustit prostředí zkažené církve, ať už katolické nebo kališnické, uchýlit se do samoty a se stoupcem vytvořit obec, která by se řídila evangeliem v nejděšším pojetí. Místo pro ni se našlo s pomocí arcibiskupa Rokycana na litickém panství Jiřího z Poděbrad v obci jménem Kunvald. Ale ne na dlouho. Rehořovi stoupcem začali být podezřelí svým počínáním, budili dojem sektářů, které Poděbrad nehodlal tolerovat. Přes dočasnou perzekuci nicméně nové učení nacházelo další a další příznivce a přímluvce. Rostoucí náboženská obec musela začít řešit otázku vlastních kněží, když ti dostupní jí nevyhovovali - vyřešila ji promptně, kněze si vybrala z mužů ze svého středu a nechala je vysvětit. Ustavení zcela nové církve dovršilo jmenování a vysvěcení Matěje z Kunvaldu na biskupa Jednoty bratrské. Počátky Jednoty nebyly o nic snadnější, než o co byl smutnější její konec. Emancipace nové církve byla pro tehdejší české špičky synonymem sektářství, takže se proti Jednotě znovu obrátil Jiří z Poděbrad, navíc tentokrát i arcibiskup Rokycana. Výraznější kroky proti bratrům však již podniknout nestihli.

Nástupem Vladislava Jagellonského na český trůn došlo v náboženském vývoji k nemalému obratu. Nový král sice slíbil dohled nad dodržováním kompaktát i to, že se pokusí pro

zemi vyjednat řádného arcibiskupa, nestalo se ale ani jedno a k tomu se musela strana podobojí, vedená Václavem Korandou mladším, smířit s jednoznačnou preferencí katolíků ze strany panovníka. Přesto se jí podařilo vymoci si povolání svolat roku 1478 sjezd svých přívrženců, zvaný podle data svatovavřínecký, na němž přišly na přetřes neutěšené poměry české evangelické církve. Sněmovnici se dohodli na obnovení dvanáctičlenné konzistoře, která mj. měla na starosti veškeré utrakvistické duchovní. Nedlouho poté se jim také podařilo získat santorinského biskupa Augustina, ochotného světit nekatolické kněží. Augustin se dokonce usadil v Čechách a vystřídal v čele konzistoře Korandu, než se své funkce pro neshody s kališníky vzdal. Našli se i jiní, kteří české duchovní světili, bylo jich však stále příliš málo. Proto nabyly na významu cesty českých duchovních do zahraničí za účelem zisku svěcení.

K těmto starostem se přidávala vzájemná osočování i fyzické útoky mezi katolíky a evangelíky, stejně jako příkoří činěná zvláště stranou podjednou svým protivníkům. Ani Vladislav Jagellonský neprováděl z hlediska budoucích událostí zrovna prozíravou politiku, když se do čela nejvýznamnějších českých měst snažil dosazovat v první řadě katolické radní. Pražským kališníkům byly katolickými radními osazené radnice trnem v oku a na září 1483 připravili krvavý převrat. Zámkem, možná neopodstatněnou, měla být údajná provokace katolíků při chystaných svatováclavských oslavách. Situace z 24. září velmi připomínala několik desítek let staré události, při nichž novoměstští radní roku 1419 zahynuli při defenestraci vedené stoupcem Jana Želivského. Ani nyní radikální Novoměstští neměli vůči svým radním příliš slitování, pozadu však nezůstali ani vzbouřenci na Starém Městě, kteří tamější radní uvěznilí a po krátkém procesu některé z nich po vynuceném doznání popravili. Praha se ocitla v rukou kališníků, ale jejich akce mohla vyvolat vážnou reakci. Bez pochyb hrozil ozbrojený konflikt, zvláště když zemi vládl slabý panovník.

Nášťestí pro Čechy se našel mezi zúčastněnými dostatek ochoty k jednání a snahy vyřešit vyhrocenou situaci mírovou cestou. Zástupci obou stran se sešli na sněmu v Kutné Hoře, proto je výsledek jejich zasedání dnes znám jako kutnohorská smlouva či kutnohorský náboženský mír. Tím byla zakotvena rovnoprávnost katolické a evangelické konfese, protivné strany se měly do budoucna vystříhat provokací a inzultací, katolíci přislíbili pokusit se vyjednat u papežského stolce schválení basilejských kompaktát. Smlouva byla sice časově omezena, ale ještě před svým vypršením byla prohlášena za platnou na věčné časy.

Pravdou je, že rovnoprávnost byla mnohem spíše formální než faktická. V Čechách dominantní evangelíci výjimečně získávali nejvyšší zemské úřady, které byly vyhrazeny především pánům z tradičních katolických rodin. Nadále utlačováni byli čeští bratři, byť za vlády krále Vladislava dočasně unikli předchozí perzekuci. Nacházeli však stále další a další stoupence a změnili svůj postoj. Od uzavřeného společenství, odmítajícího mj. vzdělání a úřady, se přesunovali na pozice mnohem otevřenější komunity, která postupně začala klást důraz právě na edukaci. Změny se projevy rovněž v bohoslužebných úkonech a ve věrouce. Jedním z bratrských center se stala Mladá Boleslav, sbory v Čechách a na Moravě se brzy počítaly na desítky, ba na stovky. Katolíci i kališníci se novým učením cítili být ohroženi a vymohli si na panovníkovi zákrok proti bratřím - roku 1503 dostal podobu mandátu proti „pikartům“ (jak byli přívrženci Jednoty hanlivě označováni) s platností pro komorní majetky a královská města, o pět let později byl ještě zostřen tzv. mandátem svatojakubským. Ten již zakazoval shromažďování českých bratří vůbec a nařizoval zatýkání jejich duchovních. Zpočátku bylo nařízení prováděno poměrně horlivě, takže několik bratrských kněží putovalo do vězení (mezi jinými i mladoboleslavský vůdce kněz Lukáš) a několik jich zaplatilo životem. Postupně ale útoky na bratří umlkaly a Jednota spěla k novému rozkvětu.

Za západními hranicemi Čech se mezitím šířilo nové učení augustiniánského řeholníka Martina Luthera, zachvacující celé Sasko a Míšeňsko, posléze i další německá knížectví. Lutherovy názory, dnešní veřejnosti známé zvláště díky pětadevadesátí tezí přibitým roku 1517 na dveře kostela ve Wittenbergu, nebyly nepodobné více než sto let starým idejím českého „heretika“ Jana Husa. Požadavek života podle evangelia a brojení proti církevním odpustkům byly jen některými ze shodných rysů. Vždyť Luther ani neváhal s přihlášením se ke svému českému předchůdci a s odsouzením jeho exekuce. To samozřejmě nemohlo zůstat utajeno v českém prostředí a k Lutherovi se začali hlásit ti z přívrženců přijímaní podobojí, kteří nebyli spokojeni s konzervatismem své církve.

Luteráni odmítali uctívat Pannu Marii a další svaté, odmítali papežství i mnišství, hierarchické uspořádání církve a víru ve spasení na základě dobrých skutků. Základem pro ně byla Bible a Ježíš Kristus jako prostředek vykoupení. Věřili, že spásy lidský jedinec dojde pouze z boží milosti, nikoli na základě vlastních skutků. S tím souviselo přesvědčení, že jen čistá víra jim bude před Bohem ospravedlněním. Na rozdíl od katolíků uznávali luteráni podřízení své církve světské moci a jejich kněží se mohli ženit. Staroutrakvisté se od katolíků lišili de facto pouze přijímáním z kalicha a tím, že slavili svátky Jana Husa a Jeronýma Pražského. Mši svatou však celebrovali latinsky, uznávali svaté a Pannu Marii, konali procesy a zpovědi. Nyní se ovšem formovala tradičním utrakvistům i katolíkům nebezpečná frakce novoutrakvistů, propagujících Lutherovy myšlenky a zvoucích do Čech německé luteránské kazatele, mezi nimiž se objevil i proslulý Tomáš Müntzer, budoucí vůdce německého selského povstání. Staroutrakvisté, tedy od nynějška konzervativní kališníci, cítili v novém směru větší hrozbu než v katolících. Z popudu administrátora kališnické konzistoře Václava Šišmánka proto byla svolána synoda, na níž byly projednány potřebné kroky.

Staroutravisté se hodlali sjednotit s katolíky, a to jen s jedinou podmínkou - že jim bude povoleno zachovat přijímání pod obojí. Sympatie k luteránům naopak netajila Jednota bratrská, navazující s jejich vůdcem úzký kontakt.

Za těchto poměrů došlo ke změně na nejvyšší vládní úrovni - král Ludvík Jagellonský sesadil z funkce nejvyššího purkrabí příliš ambiciózního a mocichtivého katolického magnáta Zdeňka Lva z Rožmitálu, nahradiv jej kališníkem Janem z Vartemberka. Rovněž další evangeličtí páni získali vlivná místa, jako třeba ochránce boleslavských bratří Kunrát Krajíř z Krajku, pozdvížený do úřadu nejvyššího českého komorníka. Novoutravisté nabírali vlivu také na pražské univerzitě a na zdejších radnicích. Reprezentovali je tu zvláště staroměstský primas Jan Hlavsa z Liboslavi a jeden z administrátorů konzistoře, Havel Cahera, stávající se záhy administrátorem jediným. Na následné synodě prosadil Cahera celou řadu luteránských zásad, ale u mnoha protivníků vzbudil značnou nevoli. Jako zásadový člověk se zrovna neprojevil, když ve chvíli, kdy ve stále spíše konzervativním Starém Městě pražském získali na radnici většinu staroutravisté vedení Janem Paškem z Vratu, změnil stranu a přihlásil se k jejich programu. Nebránil se pak ani unii s katolíky, byť při zachování kompaktnosti. I dalšími vysokými místy povzbuzení staroutravisté brzy poté uskutečnili v Praze převrat, obsadili radnici a své protivníky uvěznil. V důsledku nových poměrů a zahájených protiopatření opustili hlavní město mnozí novoutravističtí duchovní, jiní byli vypovězeni, což platilo i pro měšťany, v první řadě ovšem pro Jana Hlavsu. Pašek ovládl Prahu až nečekaně despoticky. Opřít se vzápětí mohl o staronového nejvyššího českého purkrabí Zdeňka Lva, vracejícího se na počátku roku 1525 do prestižního úřadu. Katolíci a staroutravisté se tehdy dohodli na vzájemném uznání a na společném postupu. Pochopitelně, mnohem více než sami sebou se cítili ohroženi hned několika novými konfesními směry, které získávaly stále větší po-

pularitu a stále více stoupenců. Přibýli k nim ještě příznivci učení Zwingliho a Kalvína, novokřtěnci či sekta habrovanských. Čechy se maximálně nábožensky diferencovaly, boj byl na spadnutí. A tu na scénu vstoupil mladý habsburský panovník Ferdinand.

Od vlády Ferdinanda I. po přesídlení Rudolfa II. do Prahy

Druhorozený syn Filipa Sličného a španělské princezny Johany, později zvané Šílená, získal české a uherské království (kterému Jagellonci vládli od roku 1490) po moháčské smrti bezdětného krále Ludvíka. Ač zbožný katolík, musel zakročit proti příliš mocné katolicko-staroutravistické frakci, v podstatě ve prospěch ostatních konfesí. Ferdinand se nejprve vypořádal s Janem Paškem z Vratu, když do staroměstské rady dosadil pro sebe spolehlivější a vhodnější osoby, následně s Caherou, kterého vypověděl z Prahy, a nakonec i s Rožmitálem, jehož purkrabské místo znovu zaujal Jan z Vartemberka. Do Prahy se vrátil Jan Hlavsa a další novoutravisté, výrazně posilující, jak se ukázalo i na sjezdu evangelických stavů v Karolině roku 1531 - v konzistoři jeho rozhodnutím přibýlo šest novokališníků.

Dalším důležitým mezníkem byla o jedenáct let později volba Jana Mystopola za administrátora konzistoře podobojí. Mystopol našel nejbližšího spolupracovníka v řadovém členovi konzistoře Václavu Mitmáňkovi, odchovanci Jednoty bratrské, který však zvláště díky studiím ve Wittenbergu přešel k novoutravistům. Společně nadnesli návrh reformy české kališnické církve do podoby církve národní podle luteránských vzorů ze sousedního Německa. Pokud by se to podařilo, vznikla by samostatná česká církev na bázi evangelia, která by měla na Římu nezávislého představitele, a mohla by tak mj. snadněji získávat vlastní duchovní. Roku 1543 se Mitmánek a Mystopol pokusili uvést svou ideu v život, narazili

ale na odpor starokališníků a především na odpor samotného krále. Oba muži se však nezalekli ani Habsburkovy autority a vyjádřili se v tom smyslu, že Ferdinandovi nepřísluší zasahovat do náboženských otázek. Kritizovali rovněž podporu, kterou poskytoval katolíkům a konzervativním utrakvistům. Mitmánek si počínal vůči králi až nevybíravě, za což byl vypovězen a musel dožít v exilu. Jeho a Mystopolova snaha skončila neúspěchem, včetně úsilí spojit novoutrakvisty s Jednotou bratrskou.

Nedlouho poté začal v jihotyrolském Tridentu koncil svolaný jako reakce na církevní proměny v Evropě. V odborné literatuře bývá tradičně uváděno, že se zde zformovaly zásady protireformace, tedy postupu katolické církve proti odpadlíkům. Nové konfese totiž nebyly pouze záležitostí lidových vrstev, ale také šlechty a panovnických rodů. Evangelická knížata tou dobou již byla uskupena v tzv. Šmalkaldském spolku, vytvořeném za účelem obrany společných náboženských zájmů. V čele spolku stanul saský kurfiřt Jan Fridrich. On a další knížata zcela odmítli sklonit hlavy před tridentským koncillem, čímž definitivně pohnuli k vojenskému zákroku císaře Karla V. a jeho bratra, českého krále Ferdinanda. Panovník středoevropské monarchie hodlal využít pro tažení za severozápadní hranice země českou hotovost, narazil však na odpor, označovaný později za první český protihabsburský odboj. Čeští stavové odmítli dostavit se s vojenskou mocí na stanovené místo. Argumentovali zemskými zákony, které je osvobozovaly od zahraničních tažení. Není pochyb, že navíc neměli valného zájmu podílet se na zákroku proti souvěrcům, nota bene proti kurfiřtovi, který patřil ke garantům jejich evangelické víry. Po bitvě u Mühlberka v dubnu 1547, v níž Jan Fridrich utrpěl fatální porážku, se stavovský odpor zhroutil jako domeček z karet. „Rebelům“ nezbylo než se plně podrobit Ferdinandově vůli a žádat o milost. Demonstrací královské moci se stalo exekuční divadlo, při němž na popravišti rukou kata zemřeli dva rytíři a dva měšťané. Mnohem

zásadnější důsledky však měla jiná Ferdinandova opatření. Města, která nejvíce doplatila na svou neposlušnost, zbavil velké části nemovitého majetku, čímž je hospodářsky, a tudíž i politicky citelně oslabil, k tomu do nich dosadil vlastní úředníky. Vznikl tak úřad královských (císařských) rychtářů, vykonávajících dohled nad děním ve městech, zastupujících panovníkovy zájmy a podávajících jeho zemským úřadům (a potažmo vládci) potřebné informace. Konfiskovány byly také statky šlechtických přívrženců Jednoty bratrské, díky čemuž se komorním majetkem stala například panství Brandyš nad Labem, Litomyšl či Chlumec nad Cidlinou. Českým místodržícím se stal arcikníže Ferdinand, pravá ruka svého vládnoucího otce.

Král pak sice přislíbil práva podobojím a vyvinutí úsilí o obsazení pražského arcibiskupského stolce metropolitou, který by světil katolické stejně jako kališnické duchovní, na druhou stranu však také obnovil několik desetiletí starý anti-bratrský mandát. Nastalo období další perzekuce příslušníků Jednoty bratrské. Jejich sbory byly násilně uzavírány, jejich kněží deportováni do vězení – jakož i sám bratrský biskup Jan Augusta, ocitající se postupně v kobkách v Praze a na Křivoklátě. Neméně iniciativně si Ferdinand počínal i v postupu proti novotářům v rámci kališníků, nic více než přijímání podobojí v duchu kompaktát nehodlal tolerovat. Někdejší radikál Mystopol se zalekl natolik, že se dal plně do králových služeb. Přesto Ferdinand nedokázal zcela prosadit svou vůli, na Moravě dokonce neuspěl vůbec. Důvodem byla také změna středoevropské konstelace.

Jan Fridrich Saský byl sice poražen, a to i za pomoci svého konkurenta, leč souvěrce Mořice Saského, nicméně právě tento Mořic po něm převzal prapor boje za prosazení luteránské konfese. Císař Karel V. jej a jeho spojence nedokázal pacifikovat a byl donucen podepsat v září 1555 v říšském Augsburgu mír, znamenající pro vyznavače Augsburské konfese náboženskou svobodu při zásadě *cuius regio, eius religio* (Či

země, toho náboženství). V žádném případě se nejednalo o náboženskou svobodu obecnou, jaké se domohli roku 1609 čeští stavové při vydání proslulého Rudolfova Majestátu. Právo volby konfese bylo pouze v rukou říšských suverénů. Přesto považoval císař Karel V. mír za těchto podmínek za svou prohru. Posléze rezignoval na vládu v Říši i ve Španělsku. Císařem se stal jeho bratr Ferdinand, který mezitím zase musel čelit zvýšenému sebevědomí českých evangelíků. Ti si dovolili porušit zákazy a otevírali uzavřené bratrské sbory (mj. Krajířové v Mladé Boleslavi), kališníci na mnohé kolatury dosazovali opět nekatolické duchovní. Ferdinand zakročil ostře – několik desítek evangelických kněží vypověděl ze země, zasáhl proti Krajířům a snad by pokračoval v ještě těžší perzekuci, kdyby se příliš neobával reakce saského souseda. Na pomoc s rekatolizací si však povolal nedávno ustanovený jezuitský řád.

Přes krátké období existence (řád byl schválen teprve roku 1540) se Tovaryšstvo Ježíšovo, založené bývalým španělským vojákem Ignácem z Loyoly, již těšilo přízni mnoha katolických vládařů a vlivných šlechticů, zakotvilo ve více než desítkách zemí a disponovalo mnoha stovkami členů. Jedním z hlavních jezuitských cílů bylo posílení slábnoucích pozic katolicismu, k čemuž používali účinné prostředky – výchovu a vzdělávání, plamenná a výřečná kázání, propagaci (tisk, slavnosti aj.) a také divadelní představení. Do Prahy dorazili první jezuité v dubnu 1556 a brzy díky podpoře panovníka získali do svého držení budovu živočišného dominikánského konventu naproti staroměstskému konci Karlova mostu. Jejich cílem bylo ostatně i naklonění si domácích společenských špiček, s jejichž pomocí mohli záhy vystoupat na výsluní a recipročně poskytnout katolickému krídlu účinnou podporu. Nemálo šlechtických synků zaměřilo za vzděláním do vznikajícího Klementina, jezuitské akademie, představující postupem doby vážnou konkurenci pražské univerzité, ovládané kališnickými stavy. Regulérní univerzitou se však

Klementinum stalo až za vlády císaře Matyáše. Jezuitská výchova byla nesmiřitelná vůči jinověrcům, takže z (nejen) pražských absolventů vyrůstali nesmiřitelní stoupenci katolicismu a nepřátelé evangelíků. Takovými byli Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic, Jaroslav Bořita z Martinic, Pavel Michna z Vacínova a nakonec i v roce 1618 defenestrovaný sekretář Filip Fabricius.

Příchod jezuitů byl jedním z králových – respektive již císařových – úspěchů, na který mohl o dost později navázat jeho jmenovec s pořadovým číslem dvě. A druhým Ferdinandovým úspěchem se stalo roku 1561 obnovení pražského arcibiskupství, když na uprázdněný stolec dosedl vídeňský biskup Antonín Brus z Mohelnice. Ferdinandovým cílem bylo obnovit úřad tak, aby mohl pražský metropolita světit katolické i utrakvistické duchovní, v tomto ohledu však ztroskotat. Přesněji řečeno, povolení od papeže ve věci přijímání podobojí v Čechách získal, ale kvůli brzkému úmrtí panovníka se nestihlo uvést do praxe. Luteránům, novoutrakvistům a českým bratřím ovšem povolení kalicha nemohlo za současně konstelace stačit, názorově se příliš vzdálili jak katolíkům, tak konzervativním kališníkům. Na porovnání s katolickou konfesí neměli pomyslení, o to více pozornost zaměřili na stanovy augsburského vyznání a na děje upnuli k následníkovi trůnu.

Je obecně známo, že Ferdinandův syn Maxmilián projevoval jistou náklonnost reformované církvi, která dělala i jeho rodinu. Vždyť pro sebe získal povolení přijímat podobojí. Před nástupem na trůn nicméně musel přísahat věrnost katolictví a zachovávat starých pořádků. Vůbec nic si od něho nemohli slibovat bratři či novokřtění, na něž nahlížel jako na sektáře. Proti Jednotě dokonce Maxmilián obnovil perzekuční mandáty. Na rozdíl od svého otce však příliš nepřál ani jezuitům, jejichž intolerance neodpovídala jeho vnitřnímu přesvědčení a touze po mírovém řešení. Jistě rovněž jeho zásluhou začal pražský arcibiskup světit kališnické duchovní, než

přišel z Říma zákaz této činnosti. Jinak ale očekávání evangelíků Maxmilián bezpochyby zklamal. Pozoruhodnou se může jevit záležitost, o kterou v roce 1567 požádali sami evangeličtí stavové, a sice vyškrtnutí ustanovení o kompaktech ze zemských práv. Je to ovšem jen další důkaz pro to, jak se čeští nekatolíci za více než století od basilejského koncilu vzdělili dřívějším požadavkům a jak mezi nimi převládl novoutrakvismus. Tímto krokem si připravovali půdu pro přihlášení se k Augsburské konfesi, čímž by se separovali od konzervativních staroutrakvistů. Jejich snahy bývají označovány za zápas o Českou konfesi.

Povzbuzením pro české nekatolíky bylo Maxmiliánovo povolení dolnorakouské šlechtě hlásit se ke konfesi Augsburské. Chtěli totiž, čekali jen na vhodnou příležitost. Zdálo se jim, že přišla ve chvíli, kdy císař požádal na jaře roku 1571 český sněm o nemalý finanční příspěvek. Svůj požadavek o povolení Augsburské konfese kališníci císaři předložili, aniž by ji detailně znali a aniž by se sjednotili s novoutrakvisty a s českými bratřími, trvajícími na vlastní konfesi. Maxmiliánovi v odmětnutí požadavku pomohla kromě osobního přesvědčení také staroutrakvistická frakce a arcibiskup Brus. Evangelíci následně neuspěli ani ve snaze ovládnout utrakvistickou konzistoř, která se dostala pod vedení konzervativního administrátora Jindřicha Dvorského, síce kdysi stoupence Lutherova a Melanctonova učení, nyní však mnohem více vycházejícího vstříc jezuitům. Existují mnohé indicie, že Dvorský se chtěl ke katolicismu přihlásit veřejně, ale pro stranu podjednou byl účinnějším nástrojem jako skrytý katolický stoupenec. Konzistoř se stala pro reformovanou českou církev nepoužitelnou.

Při vědomí, že v jednotě je síla, se začali alespoň stále více sbližovat novoutrakvisté a Jednota bratrská. V šedesátých letech se i reálně uvažovalo o církevním spojení, jejich učení se totiž lišilo opravdu jen v detailech. Proti těmto snahám, reprezentovaným stárnoucím bratrským biskupem Augus-

tu, se bohužel pro českou evangelickou církev prosadilo názorové ovzduší kolem bratra Jana Blahoslava, uznávajícího sice podobnost konfesí, leč vytýkajícího novoutrakvistům hned několik nedostatků, mj. nízkou kázeň. Byť pak po Augustově smrti (1572) návrhy na unii s novoutrakvisty de facto zmizely, rýsovala se šance dosáhnout přece jen povolení konfese od panovníka, který se ocital ve finanční tísní a kvůli nezájmu o české poměry se proti němu formovala i katolická opozice, mezi níž vynikal Vilém z Rožmberka.

Maxmilián přes nechuť do Čech přijet musel - potřeboval odsouhlasit nové daně a prosadit volbu mladého prince Rudolfa za budoucího českého krále. Dorazil do Prahy krátce po polovině února roku 1575 a hned nazítří po příjezdu zasedl na sněmu, který se protáhl na více než půl roku. Skončil teprve v září. Událost to byla velkolepá, uvážíme-li, že do hlavního města se tehdy vypravily stovky českých šlechticů a zástupci královských měst, že tu nechyběli zahraniční vyslanci a že se tu konaly nesčíslné akce, slavnosti a procesí. Katolickými mluvčími na sněmu se stali Vilém z Rožmberka a Vratislav z Pernštejna, stojící v zemské hierarchii na nejvyšších příčkách, první jako nejvyšší purkrabí, druhý jako nejvyšší kancléř. Z konzervativních kališníků, jinak v zemi nepočtených, měl hlavní slovo nejvyšší komorník Jan z Valdštejna. Nejsilnější uskupení představovali novoutrakvisté v čele s nejvyšším sudím Bohuslavem Felixem Hasištejnským z Lobkovic, slabí nebyli ani čeští bratři, zastupovaní Karlem Krajířem a posléze i Divišem Slatovou a moravským pánem Janem ze Žerotína. Hned při zahájení sněmu požádali novoutrakvisté císaře o možnost sepsat svou konfesi, což jim Maxmilián povolil. Domníval-li se však, že opět dojde k tomu, k čemu před lety, tedy že se stavové na znění neshodnou, osudově se spletl. Společná novoutrakvisticko-bratrská komise, v níž hlavní roli sehráli dr. Pavel Pressius, Matěj Dvorský a stoupenci Jednoty Albrecht Kamejcký a Jiří Strejc, opravdu vypracovala originální Českou konfesi, tj. vyznání víry.

Dokument je pozoruhodný v mnoha směrech. Předně jde o kompromis mezi vyznáním augsburským, kalíšnickým a bratrským - zásady každého z nich byly pokud možno maximálně zohledněny. Z hlediska teologického dosvědčuje úplnou separaci od učení katolického. Základem pro jeho stoupence je Bible, která je také jediným a dostačujícím prostředkem pro spasení každého člověka. Věřící mají prokazovat svou čistou víru dobrými skutky a přijímat při večeři Páně pravé tělo a pravou Kristovu krev, čímž dosáhnou nasycení svých duší. K článkům konfese ještě její signatáři přidali církevní řád pro českou církev a požadovali, aby konzistoř podobojí byla svěřena do pravomoci zástupců stavovské obce, z nichž také měli být voleni ochránci vyznání, tzv. defenzori. Ačkoli se Jednota bratrská ke konfesi kvůli obavě ze ztráty samostatnosti nepřipojila, panovníkovi ji předložila společně s reformovanými utrakvisty. Evangelíci tak demonstrovali svou jednotu a žádali kodifikaci konfese. Tím by v první řadě získali zaštitění proti očekávané rekatolizaci, jelikož by legalizovali existenci všech tří nejdůležitějších nekatolických vyznání v zemi. Nejsilnější byli novoutrakvisté, kteří měli velmi blízko i k luteránství, početní byli ovšem rovněž staroutrakvisté, tíhnoucí stále více ke katolíkům, a čeští bratři, duchovně spříznění s Kalvínovým učením. Kalvinistů v Čechách ale mělo i do budoucna být jen velmi málo, což se projevilo mj. později v nedorozuměních za vlády Fridricha Falckého. Česká konfese však rozhodně neměla být platformou nové české církve (kolikáté již?), pouze právním zakotvením tolerance těch církví, jimž bylo společně přijímání podobojí.

Očividně zaskočený císař Maxmilián slíbil odpověď, která se protáhla na několik měsíců. Váhal. Nakonec v září 1575 před stavovskými vyslanci slíbil ústně, nikoli písemně, a tudíž závazně, že hodlá předloženou konfesi akceptovat. Kodifikaci nicméně odmítl. Přesto stavy částečně uspokojil, zvláště tím, že jim povolil volbu patnácti defenzorů

jakožto dohlížetelského orgánu nad náboženskými záležitostmi. Za panovníkovy sliby projevíli dobrou vůli i stavové a povolili vypsání nové berně, stejně jako souhlasili s přijetím Rudolfa za českého krále. Korunován byl 22. září a Maxmilián mohl spokojeně odjet na říšský sněm do bavorského Řezna. Sotva tam dojel, svůj slib odvolal, Českou konfesi zakázal uvést do tisku a vydal dvě nařízení. Podle prvního se obnovovaly protibratrské mandáty, podle druhého se zakazovalo aplikovat náboženské výdobytky v královských městech. Vše vyvolalo v Čechách obrovské zklamání, ale proti Maxmiliánově osobě se již nestihlo obrátit - císař pár dní poté zemřel. Ani jeho poslední mandáty neměly nějaký praktický dopad.

I tak mohli po roce 1575 luteráni a čeští bratři svobodněji vystupovat, ačkoli se skutečně svobodě netěšili. To se ukázalo zejména na sněmu v roce 1584, kde nejvyšší purkrabí Vilém z Rožmberka evangelíkům nabídl vyjednání konfirmace jejich konfese, ovšem za podmínky, že se zřeknou Jednoty bratrské. Na sněmu byli také její zástupci (mj. již zmíněný Albrecht Kamejcký) a rozhodní protestantští odpůrci katolíků (mj. nejvyšší písař Michal Španovský z Lisova), kteří odsouhlasení tohoto návrhu znemožnili. Neplodná jednání pak císař Rudolf ukončil a sněmovníkům sdělil, že jim nemůže svěřit jmenování členů konzistoře, neboť by tím porušil svou přísahu danou katolíkům a konzervativním kalíšníkům. Naopak ještě obnovil protipikartské mandáty.

Zvláště luteránství se však po Čechách již velmi rozšířilo, posíleno mimo jiné skandálním odpadnutím kolínského arcibiskupa od katolictví a jeho přestupem k protestantismu (1583). V celých severozápadních Čechách a v lužicko-slezském pohraničním pásmu záhy luteráni převládli, existovaly mezi nimi jen ostrůvky katolíků či kalíšníků. Stoupenci učení Martina Luthera rovněž zahájili útoky na fary tím způsobem, že ve chvíli úmrtí nebo přeložení svého katolického či kalíšnického duchovního správce povolávali na jeho místo

kazatele podle vlastního zaměření. Kde to nebylo možné, navštěvovali pastory v blízkém okolí, což se ostatně dělo i v severočeském Hrobu. Reformovaná šlechta na fary na svých panstvích také chtěla dosazovat přívržence nových učení a mnohde se jí to podařilo. Kde ne, snažila se alespoň duchovním ztrpčovat život. Totéž platilo o školních kanto-rech. V Mostě si měšťané opatřili luteránského učitele a drželi si jej i přes arcibiskupovy příkazy, aby jej vypověděli. Zajímavým pokusem byla snaha Zikmunda Luchaera z Löwenberka, jenž se u císaře Rudolfa snažil prosadit uznání Augsburské konfese (kterou zamýšlel společně s některými Melanchtonovými spisy přeložit do češtiny) jako hráze proti kalvinistům, bratřím a dalším sektářům. Za nepravou víru ovšem považoval i katolictví, takže je pochopitelné, že u císaře nemohl najít slechu.

Velmi spornou záležitostí se stávaly hřbitovy. Reformovaní vlastní místa posledního odpočinku měli zatím málokde, takže z pochopitelných (i tradičních) důvodů stáli o spočinutí na hřbitově katolickém. Jenže podle arcibiskupova nařízení nesměl katolický kněz pochovat na takovém hřbitově nikoho, kdo by předešle nepřijal svátost nebo alespoň neprojevil vřelý zájem tak učinit. To však protestanti odmítli brát v potaz a pohřby do katolické půdy si často vynutili – i za pomoci své vrchnosti, která byla shodného vyznání a střetu s farářem či potažmo s arcibiskupem se nebála.

Za vlády Rudolfa II.

Za panování Rudolfa II., jenž přesídlil roku 1583 trvale do Prahy, pokračovalo sblížování konzervativních kališníků s katolickou církví. Jeden z administrátorů, Fabián Rezek, zašel tak daleko, že přestoupil přímo v Římě ke katolické konfesi a na vedení konzistoře rezignoval ve prospěch pražského arcibiskupa. V žalobách, které na něho docházely, se mj. pravilo, že *nekněží sám k sobě za kaplany přijímal, řádné všechno kněžstvo tudy v potupu dávající,*

chrámy Boží jimi poskvřňoval, oltáře, roucha mešná i nádoby k služebnostem božským posvěcené a oddané, ženaté kněží zjevně přijímal do obcí i měst, kněží pořádné a neženaté, kde mohl, vyzdvíhoval, neopatřujíc jich fary, je trápil. Běhati na lehkost a hanbu ouřadu Božího i vši konsistoře dopouštěl, zvláště konsistoriánům to čtnil, jiné na ně, kdež oni byli, na fary jich podává ženaté, a aby děti v farách plodili i v městech Pražských a k ženám se zjevně na kázání znali, toho dopouštěl. Administrátor byl přítom i vyslán do Říma, aby se pokusil dosáhnout u papežské stolice povolení opětovného svěcení kališnických duchovních. Neuspěl. Po návratu se však stal olomouckým kanovníkem, zatímco v pozici administrátora konzistoře jej vystřídal Václav Dačický, první ženatý kněz v této funkci.

Císař Rudolf nesídlil v Praze ani celý rok, když mu papežský nuncius Bonhomini předložil v bodech program české profireformace. Současní historikové moderně hovoří o konfessionalizaci, což je termín výstižnější a ne tolik zprofanovaný jako pojem rekatolizace. Zjednodušeně řečeno jde o program směřující k dosažení stavu výlučné existence jediné konfese (v tomto případě katolické) v zemi. Bonhominiho návrh zahrnoval záměr zvýšené perzekuce Jednoty bratrské, považované za sektářskou; vyšší pravomoci a potřebné prostředky měli získat pro své počínání jezuité a pražská utrakvistická univerzita měla být reformována tak, aby na ní zavládly poměry, jaké na ní byly v době jejího vzniku, to znamená s rozhodující mocí kališníků. Bonhomini si byl dobře vědom úlohy této vzdělávací instituce a toho, jakou ránu by pro evangelíky znamenala její ztráta. Rovněž považoval za nutné získat v Praze, ovládané nekatolíky, alespoň tři fary pro katolíky. Mezi evangelíky ještě o pár měsíců dříve vyvolalo pobouření zavedení gregoriánského kalendáře. Odmítali jej přijmout a dá se říci, že k tomu byli donuceni až po bělohorské bitvě, kdy už ovšem byli sami likvidováni.

Proto je také často v písemných pramenech české proveniencence možno vypořádat diference v datacích podle pisatelova konfesního zaměření.

Později přednesl císaři Rudolfovi svůj plán protireformace v Čechách páter Lanoy. Konstatoval, že nekatolíci převažují, takže bude nutno začít postupnými kroky - předně vypovězením nekatolíků z královských měst, která se plně přichylují k samospasitelné víře (mj. České Budějovice a Plzeň), dále dohlížením na faráře a kantory. V nekatolických městech doporučoval začít vyhnáním českých bratrů, kalvinistů a různých sektářů, které prý většinová kalíšníci a luteráni upřímně nenávidí. Poté se mělo pokračovat nahrazováním kantorů a kněží v těchto městech katolíky, stejně jako usilovat o jmenování katolíků do míst v městských radách. Aby se to dělo úspěšněji, doporučoval zříditi dvě nebo tři nová biskupství.

Uskutečnit takové plány nebylo vůbec jednoduché. V Čechách byl tehdy malý počet katolíků a ještě menší počet katolického duchovenstva. Arcibiskup Medek proto usiloval o zřízení kněžského semináře v Praze, který by nové duchovní vychovával plně v duchu tridentských zásad, ale narazil na značný odpor, přes nějž nevedla cesta. Alespoň však jeho přičiněním vznikl v pražském křižovnickém konventu seminář prozatímní. Překonat za pouhých pár let, která mu byla vyměřena, nedostatek kněží se nicméně Medkovi podařit nemohlo. Jen v mosteckém děkanství bylo uprázdněno hned pět far, mezi nimi i hrobská. Podstatným důvodem asi také bylo, že katolíci duchovní netoužili po příchodu mezi protestantskou většinu a raději se poohlíželi po nějakém méně nebezpečném místě. Jako takřka neřešitelný problém se ukázaly spory o fary s pozemkovými vrchnostmi. Ty arcibiskupovi na mnoha místech znemožnily dosadit na ně katolické kněží a podobně se chovala i některá města, zvláště ta v podkrušňohorském pásmu, plně již zasažená luterstvím. Krupka, Loket ani Kynšperk nad Ohří nebyly výjimkou, že si svévolně obstaraly duchovní

ho vlastní konfese, nedbajíc arcibiskupova kolátorského práva. Někteří evangeličtí šlechtici dělali vše pro to, aby katolickým duchovním na svých statcích život co nejvíce ztřpčili. Nabádali například poddané, aby takovým farářům neodváděli desátek, vybízeli je k návštěvě a k využívání služeb pastorů v okolí, bránili duchovním v užívání k faře náležejících nemovitostí a příjmů. Katolíci faráři pak leckde nebyli schopni vůbec hospodářsky obstát.

Nadále se však prohluboval i nedostatek utrakvistických kněží, neboť arcibiskup stále žádné nesvětil, jelikož tito kněží odmítali uznat tridentské zásady víry. Roku 1581 předal císař Rudolf metropolitovi správu všech far na komorních panstvích (Brandýs nad Labem, Dobříš, Chlumeck nad Cidlinou, Křivoklát, Pardubice) a arcibiskup zde provedl zkoušky duchovních. Někteří nevyhovující jedinci museli svá místa opustit.

Jednoduché to neměli katolíci a starokalíšničtí faráři mezi farníky, kteří již propadli liturgickým novotám. Urážkami a nadávkami to počínalo, naschvály a provokacemi pokračovalo (např. na jednom místě vyřizli děkanovi z misálu několik stránek) a fyzickými útoky končilo. Několik katolických farářů bylo svými farníky i zbito do krve (mj. na Litomyšlsku). Navíc mnohá obec měla kromě vlastního utrakvistického kněze i pokoutního, většinou luteránského kazatele, kvůli kterému bylo řádnému duchovnímu zkracováno zaopatření. Nebylo řídkým jevem, že města řádného kněze, kterého jim ustanovila konzistoř, vůbec nechtěla přijmout. Stalo-li se tak přesto, dávala mu najevo své pohrdání, mnohdy takovým způsobem, že se duchovní raději sám odstěhoval. V Mostě se rychtář Jan Weidlich, s nímž se ještě setkáme, odvažoval veřejně odmítnout katolickému faráři, na hřbitově zranil při sporu jednoho katolíka a dokonce chtěl uvěznit mostecké kaplany.

Ve vyšších kruzích se však katolická restaurace za Rudolfovy vlády formovala stále rozhodněji a evangelíci nebyli

zpočátku schopni jí vzdorovat. Výraznou politickou prohru utrpěli v letech 1598–1599, kdy se císaři Rudolfovi a novému papežskému nunciovi Spinellimu podařilo prosadit změny v nejvyšších českých úřadech ve prospěch rozhodných katolíků. Do úřadu českého kancléře nastoupil mladý Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic, zapálený byrokrat a přesvědčený stoupenec strany podjednou a tzv. španělského křídla. Práci v české kanceláři se sice věnoval se zápallem, ale vypudil z ní místokancléře-evangelíka Kryštofa Želinského ze Sebusína a záhy poté, když jej již nepotřeboval, i vlivného sekretáře Petra Myllnera. Na uvolněné pozice jmenoval spolehlivé spolupracovníky, samozřejmě výlučně katolíky: Jindřicha Domináčka z Písnice, Jana Platejse z Platenštejna, Filipa Fabricia, Pavla Michnu z Vacínova... Výrazně do popředí se dostali v uvedených letech rovněž další tradičně katoličtí páni, jako Jaroslav Bořita z Martinic či Ladislav Berka z Dubé, nebo konvertité, jako Vilém Slavata a Karel z Lichtenštejna. Úspěchem katolíků na Moravě se stalo prozazení Františka z Ditrichštejna na olomoucký biskupský stolec.

Evangelíkům a zvláště Jednotě bratrské nastávaly obtížné časy. Předzvěstí byla kauza údajné velezrady moravského bratrského předáka Karla staršího ze Žerotína, který se měl podle nařčení podkomořího Zikmunda z Ditrichštejna dopustit urážky královského majestátu a zrádcovských jednání s Francií a s Rýnskou Falcí. Nedlouho poté zasáhla katolická cenzura proti pražskému tiskaři Sixtu Palmovi Močidlanskému, následně vypovězenému ze země. Novoměstský tiskař přitom nejprve vydal nemálo protikatolických satirických skladeb, aniž by tím vyvolal nějakou výraznější odezvu – ta přišla až ve chvíli, kdy zesměšnil prohru císařské armády v bitvě s Turky. Vrcholem katolických aktivit pak bylo v září 1602 císařské nařízení k uzavření českobratrských sborů s odvoláním na téměř sto let starý svatojakubský mandát, který prý ale nikdy nepřestal platit. Například sbor v Mladé

Boleslavi byl skutečně uzavřen. Posílení katolíci zašli ještě dále – na komorních a vlastních statcích zahájili důslednou rekatolizaci tamějších poddaných. Nechyběl ani fyzický a psychický nátlak.

Českým evangelíkům pomohlo, že v této době začal ztrácet pozice na úkor svého bratra Matyáše císař Rudolf. Přesun moci z jednoho Habsburka na druhého byl roku 1608 dotvrzen konfедераční smlouvou, již Matyáš uzavřel s moravskými, rakouskými a uherskými stavy. Konfедераční vojsko poté nezadržitelně postupovalo do Čech a vyzývalo zdejší stavy k následování. Čeští stavové, vedení Václavem Budovcem z Budova, však správně pochopili, že mnohem více než od silného panovníka, jakým se teď Matyáš nikoli bezdůvodně zdál být, mohou vytěžit od zlomeného a opuštěného Rudolfa, odkázaného na jejich pomoc. Z tohoto pohledu byla jejich svým způsobem paradoxní volba pochopitelná. Ve společném postupu se nyní spojili novoutravkisté, čeští bratři, luteráni i kalvinisté. Díky nim zůstala Rudolfovi zachována vláda nad Čechami a nominálně doživotní i veškeré vladařské tituly. V ostatních zemích středoevropské monarchie ale začal vládnout Matyáš.

Pomoc Rudolfovi od českých stavů neměla být zadarmo. V lednu 1609 zasedl v Praze stavovský sněm, který oživil otázku konfirmace České konfese v podobě z roku 1575. Lobkovic, Martinic, papežský nuncius a další katolíci byli zásadně proti, nebáli by se zakročit proti sněmovníkům ani vojensky, pokud by na svém požadavku trvali. Zatím toho nebylo zapotřebí, sněm byl bez výsledku na počátku dubna rozpuštěn. Tímto krokem se však dosáhlo přesně opačného efektu, než jaký měli katoličtí předáci v úmyslu – ukřivdění evangelíci se na požadavcích sjednotili, a nešlo-li to jinak, nastoupili cestu otevřeného odboje. Ilegálně se sešli v květnu v prostorách novoměstské radnice; zde i na nádvoří Pražského hradu zařinčely jejich zbraně. Rudolf II. pochopil, že pokud neustoupí, skončí s největší pravděpodobností

i jeho vláda v Čechách. Adresoval proto shromážděným stavům ústní slib, že konfesi povoluje. To už ale nestačilo, čeští stavové hodlali získat víc, a že to myslí vážně, dokázali uzavřením konfederace se Slezany a jednáním s Moravany. Novinkou se stalo zvolení třicetičlenné direktorské vlády, v níž byl demokraticky deseti jedinci zastoupen každý ze tří českých stavů. Císař obdržel od stavů návrh Majestátu na náboženskou svobodu, podepsat jej se však dlouho zdráhal. Po demonstraci stavovské moci ovšem jinou možnost neměl – sigoval jej 9. července 1609. Na jeho kodifikaci nic nezměnil ani odpor kancléře Lobkovice, jehož podpis na dokumentu nahradil svým tolerantnější český purkrabí Adam ze Šternberka.

Svým obsahem Majestát stanovoval, aby *sjednocení stavové podobojí, stav panský, rytířský i měšťský s lidmi jich poddanými, a sumou všichni, kteříž se koli ke konfesi České přiznávají, žádného nevymíňující, tolikéž (jako strana podjednou) náboženství své volně a svobodně vsudy a na všelikém místě provozovati, též při kněžstvu a řádu církevním pokojně zanechání býti mohli*. Evangelíci získali konzistoř a přiznána jim byla v plném rozsahu také pražská univerzita. Dohlížet nad nimi měl sbor volených defenzorů, z nichž nejpřednějším se stal Jáchym Ondřej Šlik. Důležitým dodatkem k Majestátu bylo tzv. Porovnání, vymezující vzájemný poměr mezi katolíky a evangelíky. Byl do něho zakomponován také bod pro tuto studii mimořádně důležitý, a sice, že evangeličtí poddaní z královských měst a z komorních panství si mohou legálně ve svých obcích budovat vlastní kostely a hřbitovy. Katolíci i nekatolíci si měli ponechat své kostely a nečinít si navzájem potíže. O sporné kolatuře, zda bude katolická či nekatolická, měla rozhodnout komora. Pohřby a zvonění neměly být nekatolíkům povoleny při katolických kostelech a bez souhlasu tamního kolátora a faráře, totéž platilo i naopak. Majestát umožňoval svobodu náboženského vyznání naprosto kaž-

dému, kdo se hlásil k České konfesi, a jako takový byl v Evropě unikátním jevem. Svou liberálností mnohonásobně překročil zásady augsburského míru.

V návaznosti na Majestát zesílil v Čechách náboženský ruch, mimo jiné se začaly stavět nové luteránské kostely a bratrské sbory. Praha rozšířila svou podobu o luteránské svatostánky na Starém Městě (kostel sv. Salvátora) a na Malé Straně (kostel sv. Trojice), který byl po habsburském vítězství přestavěn a převěcen na chrám Panny Marie Vítězné a jenž se stal díky zde umístěné sošce Pražského Jezulátka navštěvovaným poutním místem. To však mělo teprve přijít, nyní byli na vrcholu moci evangelíci, disponující již rozvinutou a dobře organizovanou farní sítí v čele s konzistoi. Oporou jim byla pražská univerzita s teologickou fakultou. Nevyvažovali se ovšem vzájemně nejednoty, spory se prohlubovaly zvláště mezi luterány a kalvinisty, v otevřenou roztržku našťestí pro zemi nevyústily. Vzájemná kooperace byla nutná tím spíše, že katolická frakce se nijak netajila s tím, že Majestát nebude nikdy uznávat.

Nebylo náhodou, že ve stejném roce jako Rudolfovo privilegium spatřila světlo světa také obsáhlá kniha jezuitského odchovance Jakuba Horčického z Tepence (známého rovněž pod latinským jménem Sinapius) s názvem *Konfesí katolická*. Program katolické obnovy, dostávající výraznou podporu nástupem Jana Lohelia na arcibiskupský stolec, byl v druhé dekádě 17. století uplatňován mnoha šlechtici římské konfese na jejich panstvích. K tomu se přidali i správci statků církevních a také císař Matyáš, střídající roku 1611 na českém trůnu bratra Rudolfa. Matyáš ponechal arcibiskupovi volnou ruku při obsazování kolatur na komorních panstvích a patrně se brzy počítalo i s útokem na víru měšťanů královských měst.

O závěru Rudolfovy vlády bylo sice popsáno historiky již mnoho řádek, nicméně bez alespoň stručného vylíčení jej pominout nemůžeme. Císař, iritovaný úspěšnými kroky

svého bratra i nátlakem českých stavů, kteří si na něm vynutili privilegium, s nímž se neidentifikoval, pomýšlel na odplatu. Jeho vlastní síly však byly omezené, neřku-li nulové, prosby o pomoc musel adresovat za české hranice. Uslyšel na ně jeho příbuzný Leopold Habsburský, pasovský biskup, který měl mnohem vyšší ambice než se spokojit s malým duchovním knížectvím na pomezí Bavorska a Rakous. Měl k dispozici menší vojsko, jež se chystalo na zásah v říšském Jülichu-Kleve, odkud musel biskup kvůli nepříznivé mocenské konstelaci nedávno ustoupit. Leopold s Rudolfem uzavřeli dohodu o spolupráci, která se nejprve měla obrátit proti dalšímu z císařových bratrů, tyrolskému arcivévodovi Maxmiliánovi, Matyášovu stoupeneci. Pasovské vojsko však při pochodu do Tyrol neuspělo a Rudolf poté změnil plány. Tvrdá vojenská ruka měla dopadnout na české evangelíky.

V lednu 1611 Pasovští překročili v jižních Čechách zemské hranice a bez výraznějšího odporu se zmocňovali četných měst a pevností – Českých Budějovic, Táboru, Berouna... V hlavním městě království tehdy u Rudolfa pobýval biskup Leopold a společně s císařem plánoval demonstrativní proces s opozicí. Měly padat hlavy předních českých evangelíků. Akce mladého biskupa vyvolala značnou nevoli i u katolíků, požadujících zastavení útoku. Leopold se skutečně vydal k vojsku, ale místo aby je zastavil, postavil se do jeho čela a v polovině února zaútočil na dosud nepřipravenou Prahu. Levobřežní část s Hradem padla velmi rychle, do Starého Města se však dostala jen hrstka Pasovských, během chvíle téměř pobitá. Některým z těchto mužů se podařilo ukrýt v emauzském klášteře, za kteroužto ochranu měly těžce zaplatit jiné konventy. Ve františkánském klášteře u Panny Marie Sněžné a v klášteře na Karlově bylo povražděno osazenstvo a budovy vypleněny. Malá Strana a Hradčany, kde Pasovští získali nemalou kořist, sice byly okupovány, nicméně větší část Prahy

zůstávala v rukou opozice a nebyla naděje, že by se situace mohla změnit. Pasovský sbor nebyl tak velký, aby se zde mohl déle udržet – stavové již sháněli vojáky a pomoc přicházela od Rudolfova bratra Matyáše. Císař pochopil, že ničeho nedosáhne. Když Pasovští dostali částečně vyplacený žold, stáhli se i se svými veliteli před polovinou března z Prahy do jižních Čech. Tam ještě nějaký čas znepokojovali místní obyvatelstvo, než především díky Petru Vokovi z Rožmberka dostali zbytek vymáhaného žoldu a zemi opustili. Do hlavního města mezitím vstoupil se svým vojskem Matyáš. Rudolf abdikoval a ve svatovítském chrámu byl na českého krále korunován jeho bratr. Opuštěný císař dožil posledních pár měsíců v ústraní svých sbírek.

Za vlády Matyáše

Nový český král Matyáš, od roku 1612 rovněž císař, rozhodně změnu habsburského kursu nechystal. Plnou podporu poskytoval pouze katolíkům, zvláště vládní skupině kolem nejvyššího českého kancléře Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic, jenž se také s panovníkem přesunul k jeho dvoru do Vídně. Praha navždy ztratila lesk císařské rezidence. Lobkovic nebyl jediným českým úředníkem, který odjel do Vídně, stěhovala se tam i podstatná část české dvorské kanceláře. V Praze byli jmenováni místodržící, kteří tu měli zastávat královy (císařovy) zájmy – ocitli se mezi nimi i Vilém Slavata a Jaroslav Bořita z Martinic. Matyáš po kontaktu s českými stavy netoužil, dá se říci, že je skoro ignoroval. Každopádně dlouho nesvolával zemský sněm, než k tomu byl v roce 1614 donucen finančními okolnostmi. Musel požádat o povolení zemské berně. Sněmovníci se sešli v Českých Budějovicích, kde Matyášovi povolili jen běžnou berni, nikoli mimořádnou, kterou potřeboval na přípravu střetu s Turky. A to ještě za slib, daný se značnou nevolí, že svolá nejpozději do roka generální sněm českých zemí. S jeho výsledky však nakonec mohl být paradoxně

naprosto spokojen. Na pražském generálním sněmu roku 1615 ztroskotaly totiž snahy české opozice vytvořit konfederaci s vedlejšími korunními zeměmi a úsilí obnovit některé mezinárodní smlouvy. Úspěšní nebyli stavové ani ve věci požadavku obnovy krajských sjezdů, pouze se jim podařilo uzákonit češtinu jako státní jazyk. Praktických důsledků ovšem tato opatření, mezi nimiž byla i podmínka udělení inkolátu jen takovému šlechtici, který bude ovládat český jazyk, nestačila nabýt. Celkový Matyášův úspěch korunovalo odsouhlasení berně na pět let dopředu a stavovský závazek podílet se na umořování vysokých panovníkových dluhů. Císař již teoreticky nemusel do své smrti české stavy vidět.

Že je Matyášovo úmrtí v dohledné době možné, si na vídeňském dvoře všichni dobře uvědomovali. Jelikož byl císař bezdětný (stejně jako jeho bratr Rudolf – nepočítáme-li levobočky), bylo nutno nadnést kandidaturu některého z jeho blízkých příbuzných. Volba padla na mladého štýrského arciknížete Ferdinanda. Nyní bylo jen zapotřebí donutit české stavy, aby jej uznaly, což se mohlo jevit jako problém, když i Češi dobře věděli o Ferdinandově počínání ve vlastní zemi, kde byla perzekuce evangelíků skutečně nesnesitelná. Štýrsko bylo na počátku 17. století vystaveno důsledné rekatolizaci při praktikování drastických donucovacích metod, navíc jeho vládce na jižní hranici vedl vyčerpávající válku se sousedy. Podpora jezuitů a centralizační úsilí byly dalšími negativy, která hovořila ve Ferdinandův neprospěch. Pro mnohé pozdější historiky bylo nepochopitelné, jak snadno byl přes to vše Ferdinand na českém sněmu 5. června 1617 přijat za krále. Opozice se téměř neozvala, protesty Jindřicha Matyáše z Thurnu a Linhartu Colonna z Felsu mezi většinou souhlasících zanikly. Všem muselo být jasné, že Ferdinand nebude Rudolfův Majestát akceptovat a zemi čeká náboženský útlak. Bělohorské vítězství dalo jeho cílům volný průchod.

Rekatolizace u nás nebyla v žádném případě výlučnou záležitostí až doby pobělohorské, tehdy jen dosáhla masových rozměrů a dokročila na svobodné stavy. Poddaní však byli nuceni k návratu do lůna římské církve již mnohem dříve. Tato rekatolizace probíhala většinou v tichosti, bez většího zájmu tehdejších pozorovatelů i současných historiků. Málodke vyvolala odpor přerůstající v rebelii. Bylo tomu tak například v Chomutově, který kdysi náležel již zmíněnému Bohuslavu Felixovi Hasištejnskému z Lobkovic, hlavně novotrakvistického panstva. Díky vlivu ze sousedního Saska a početnému německému obyvatelstvu zde získali luteráni brzy většinu, byvše podporováni i panem Hasištejnským, ustavujícím v Chomutově evangelického kazatele a také učitele do městské školy. Na jiných místech panství jeho majitel dokonce katolíky přímo utlačoval a nutil jim protestantského pastora. Po zásahu arcibiskupa Medka dostal Bohuslav Hasištejnský od císaře příkaz k vypovězení chomutovského duchovního i učitele (1588). Vzápětí se však ve městě zcela změnilo poměry. Nový majitel panství, nejvyšší český hofmistr Jiří Popel z Lobkovic, zapřísáhlý katolík, povolal roku 1589 do Chomutova jezuitu, kteří si tu zřídili s jeho podporou kolej. Drtivá většina Chomutovských byla protestantského vyznání, takže konflikty na sebe nenechaly dlouho čekat. Kolej existovala sotva chvíli, když byla davem místních v důsledku sporů s Lobkovicem napadena a vyplněna. Dva ze vzbouřenců dal Lobkovic při následném procesu popravit. Dodejme jen, že o málo let později příliš ambiciózní hofmistr padl za obětí vlastních intrikám – císař jej nechal uvěznit a panství mu zkonfiskoval.

Neměně horlivě si na svěřeném mělnickém panství počínal také Jakub Horčický. V mládí, po studiích na jezuitském semináři v Českém Krumlově, byl přijat na klementinskou akademii. Poté se stal díky své zálibě v alchymii jedním z oblíbenců císaře Rudolfa II., který Horčického v roce 1608 nobilitoval a obdařil přídomkem z Tepence.